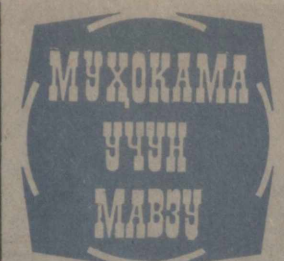

—Эки сен қаршимисан! — хавотирли иржайди Аваз.
—Йўғ—
—Бу бозча гап,—қўлини бир-бирига ишқади У—Эртага бир қўллаб юборсан-да, оғайни. Икки оғиз мактаб қўйсан бўлди.
—Мана халит,—
—Янаги боласан-у, чайналмаган чатоқ,—унинг сўзини бўлди Аваз.—Майли. Шу ишни бир ёқли қилди, ўзим совонингни чиқариб қўйма. — У катталардан Раҳимининг өлкасига қоқиб қўйди. Раҳимининг гашн келди. Янаги одам ўзини кўтар-кўтар қийлайди, демокчи бўлди. Лекин тили бормайди.
—Аваз рансикча сайлангандан кейин ишлар қача монладди, мактабда отряднинг номи тилга тушди: «1-бўлинм оталикча олган ким? —6—А». Урушда бир оғбидан айрилган Қосим ота билан урчушеву ўтказган ким? —6—А». Энг кўп темир-терас қўлланган-чи? —6—А».
Унинг ташаббускорлиги болаларни ҳам, вақитини ҳам қойил қолдирди. Уқитувчилар синфда унга қараб гапираларган, базилари «Тўғрими, Авазбек!»—деб фикрини тасдиқлабш оладиган бўлишди.
Аммо ярим йиллики «кўтар-кўтар»дан сўнг янги ранс босар-тўсарини бийимай қолди. У ҳамма-га лаёқаб қўйиб қикди: Мастура—латта ойимча, Тошпўлат—йўғга, Назар—юмшоқ супурги, Адолат—эркак сабга.

БАДХУЛҚ ОВОЗЛАР

Т УРМУШИМИЗ фарон, ҳаётимиз тулғун, ҳар бир ҳаётда теле-зор, радио, табиий газ, ҳар уч хонадоннинг бирда эса енгил автомашина, қишлоқ ва район марказларида қуриладиган энг қўқам, энг муҳташам бино санъат саройи ёки телефон-телеграф қасри ҳисобланади. Телефон етти бормаган қишлоқ республикасида кам.

Партия ва ҳукуматимиз телефон-телеграф хизмати янада яхшилаш, меҳнаткашларга оилада ҳам, иш жойларида ҳам қўлайлиқлар яратиб боради. Катта-кам хўрлик кўрсатиб келмоқда.

Телефоннинг афзалликлари ҳақида ҳар қанча мақтов гапларни айтсан, қамқил қилади. Телефондан фойдаланувчилар бунинг аҳли билдилар. Биз бу ҳақида батафсил тўхталмоқчи ҳам эмасмиз. Лекин шунинг айтиш кераки, телефондан фойдаланишнинг ўзинга хос зарурий маданияти ҳам бор. Телефонда сўзлашмиш маданиятини билишасан, ундан нобуғри фойдаланиш натижасида кечириб бўлмас қўғилас холлар солиб бўлаётир. Мана бир мисол:

— «Тез ёрдам» телефони жиннинг қўлида қолди.

— «Тез ёрдам» ёштилари.

— Ёрдамларингиз керак бўлиб қолди.

— Фамилиянгиз, турар жойингизни айтинг, ҳозир етиб борамиз.

ради. Сўзларида қандайдир зорланиш борлигини эри сезса-да, унчалик парво қилмади.

Орадан бир ой ўтгач, эри яна командировкага борадиган бўлиб қолди. Хотини бевозаллади, аммо ҳеч нарса дейилмади, эрини сафар олди-дан рақибитисини келмади.

Эри командировкага кетган кечаси яна телефон жиннинг қўлида, ўша таниш овоз:

— Эрингиздан ақраб қолманг, у яна ўша хоним билан кайф-сафо қилгани келди. Менинг кимлигимни сўраманг дедим-ку. Сизга ачинаман холос, ўртоқим!

Уй бекаси эрининг чин муҳаббатига жуда-жуда ишонса-да, қўғилда қандайдир биллиб бўлмас шубҳалар пайдо бўлди. Кетма-кет қўғилроқ қилишлар ўз таъсир кучини кўрсата бошлади. Эри командировкадан келгач, ҳамма гапни айтиб, қўғиларига ёш олди. Садоқатли эр хотинини бу шубҳалар-

дейди, албатта. Шундай қилиб, икки ўртада ўзаро ҳурмат пайдо бўлади.

Қўғилроқ қилганда, «Да!» «Хай!» «Эшитаман!» сўзлари ёнига «Лабабай!» қўшиб айтилса ёки эшитувчи қисқагина қилиб, «Лабабай!» деб жавоб қайтарса яхши бўларди.

Ҳамоат жойларида телефон қилганда овозни пайсатриброн гапланиш, икки киши телефонда сўзлашганда уларнинг гапларига қўғил солиш ҳам ододдан эмас.

Баъзи ёшлар телефонда дарс қилдилар, музика тингладилар, узундан-узқ сўзлашдилар. Айрим ота-оналар бундай ҳолларда уларга танбех беришлари керак. Телефонда овозни қўғилроқ қилишлар ўз таъсир кучини кўрсата бошлади. Эри командировкадан келгач, ҳамма гапни айтиб, қўғиларига ёш олди. Садоқатли эр хотинини бу шубҳалар-

дан холис қилиш учун қўғил захмат чекиди. Бу ивбогарини топиш учун кимларга учрамади дейсиз. Ахир улар ҳеч қачон, ҳеч кимни рақибитган одамлар эмас-ку, ўйлаб-ўйинга ета олмадилар. Нҳоят, милиция ва телефон станциясидаги ўртоқларнинг кўмаги билан ўша бекоз, беҳаё аёлининг кимлиги ва уй адреси аниқланди. У андишасиз аёл бизнинг қаҳрамонимиз раҳбар бўлган ташиқлотда ишлайдиган кимса бўлиб қолди. Уни норхона ишчилари бундан икки ой аввал интизомсизликда қаттиқ айб-лаб муҳокама қилган ва ўн учинчи ойлик маошидан маҳрум этиш ҳақида қарор қилган эдилар. Шунда у «ҳал сеними?» деган бўлса керак.

Ана, қўғилганимиз, бундай «ўч олиш» нимадари олиб келди, ахир бир оилага соя солишга оғзинга қолганда масала ойдинлашди. «Тез ёрдам»-нию «ўч олиш» қўғилроқ қилган бетаини ҳам билиш ўша аёлга ўхшаб қарам одамдир. Бевозирлар топилади, аммо унчага қанча-қанча одам

Телефонистларнинг хизматлари ҳам батыллар ўйла-дан енгил-елли эмас. Бир кунда минг-минглаб киши-ларни, қанчадан-қанча уш-ҳарларни бир-бирга улаш, одамларнинг хонатини чи-яриш бу фақат ташлақур ва раҳматларга лойиқ ишдир. Бирок ҳар қандай тоза ту-руч ишда ҳам оласи ва то-ши бўлганидек, батыл теле-фонистларнинг «минут-ка»лари соатларга қўғил-шини айтмаслик ҳам инсо-дан эмас.

Биз ушбу мақолани ёш-дан олдин Андиқон обла-стида ишлаб чиқариш техника ало-қаси бошқармаси бошлиғи Жўраҳон Мамажонов билан учрашдик. У шундай деди:

— Аҳолига телефон ало-қаси хизматини янада ях-шилаш бизнинг муқаддас бурчимиз. Кейинги вақт-да бу борада анча яхши иш-лар қилинди. Областида ша-ҳар ва қишлоқларда ишчи-аҳолининг ҳар 100 киши-сига 9,05 талдан телефон тўғ-ри келди. Бу рақамдан кўри-надик, ҳали ишларимиз та-лаб даражасида эмас. Теле-фон тушириш истагини қи-лдирувчилар сони ва талаби кўн сайин ортб бораётди.

Шунинг айтиш кераки, те-лефондан фойдаланишда қарс икки қўлда чикиш лозим. Аппаратларнинг бе-хато, яхши ишлатиш қўғил-хатдан унинг асосига бо-ғи, телефонда узоқ гапла-шиш натижасида станция-даги техника асбоблари, қу-

ларнинг тинчи йўқолади, қайғитириб бузилади.

Энди телефонда сўзлашмиш маданияти ҳақида икки оғиз гап айтсан, бўлар деб ўй-лайман.

Телефон қилувчи қайси номерни терганини яхши билса-да, қўғилдан-қўғил қилиб: «Ҳа, бу!» ёки «Ким бу!» — дейди. Эшитувчи ҳам ўз навобатига: «Ҳа, ким керак?» — деб дўғиллайди, ўртада дилху-лик пайдо бўлади. Агар те-лефон қилувчи гапни мана бундай бошласа: «Ассалому алайкум, мен фалончи бў-лам, кечирасиз, мента фа-лончи керак эди, адашма-димми?» Тингловчи ҳам одоб билан: «Ваалайкум ас-салам, адашмадилар, у ки-шини ҳозир қаҳраман!» —

муш ва мис сиклар қизиб ишдан чиқди. Токи, унинг мавжуд иллати топилиб, те-лефон қайта ишга туширил-гунча анча-мунча бевозта-лик бўлади.

Демак, телефонда сўзла-шганда ўзаро ҳурмат, сўзла-шини маданияти, аввало, ки-шиларимиз қайғитириш, иш-нинг унумига, қўлаверса, киши саломатлигига ҳам таъсир қилади. Телефонда сўзлашмиш маданияти совет кишиларининг олижаноб фа-зилатларидан ҳисобланган экан, биз уни ҳар қандай шароитда ҳам қадрламоғи-миз даркор.

Хўрадли газетхон, сиз яшаб турган жойда телефон хизмати қандай? Телефонда сўзлашмиш маданияти, деган-да нимага тушунасиз?

ЕРМАМАТ РУСТАМОВ

БИР ТАҶҚИДЧИНИНГ АЙТГАНЛАРИ

ҲАЗИЛ

Шеърингизни ўқидим, дўстим, Ажабтовуз қўфия, тўроқ. Ютуғингиз ўзингизники, Эпиграфнинг айтмаган бирок, Тасвирлабсан: ябрак жуғалар, Она товуқ уларга шайдо. Лекин, айтмасан бу жуғаларнинг Кай тухумдан бўлгани пайдо. Оқим, қора, узуним, ялпоқ, Тугилмасдан қай ҳолда турган? Онанс ким? Чипорини ё оқ, Кай хўро-ла доналарни юрган? Балки Тоғга этиб хёнат, Бобоқбекка ваъда берган у? Тоғ қалбида инграб дённат,

Кечалари бермаган уйку? Эрта тонгда ишқини қўлаб Кимларнингдир тушини бузгандир? Эгаси-чи, мансабини ўйлаб, Хўжайинга ош қил сузгандир? Тўғри, шеърда бошқа гаплар бор. Масалан, «Кўз», ажиб бир лавҳа Товуқ муҳим, шунинг-чун «Кўз»мас, «Товуқ» бўлса маъқул сарлаҳда! Демак, товуқ асосий мавзу, Керак эмас титраган барглар, Аллақандай бош оғриқ туғй, Аллақандай номаълум дардлар, Шунча хато бўлган, аммо Шеърингиз эр, сиздир улоқ, Қўғилданган катта муаммо. Қўғилданган қўфия, турки, Айтмаверсан, гаплар ҳали мул Шеърят бу — ҳеч тўғилас турва. Бир дардлашсан, мендан — Бир «оқ кўл», Сиздан эса бир товуқ шўрва!..

ШИНГИЛ РИВОЯТЛАР

УМАР ХАҲЕМ КАЛЕНДАРИ

1079 йилда Умар Хайём бошчилигида математик ва астрономлар яғни календарь тузиб чиқдилар. Бу календарьда 8 қабса яъни 32 йилда ўтмай, 33 йилда ўтмай, бунинг натижасида ҳар йилда 19 се-кунд фарқ қилиб, фақат 4500 йилда 1 сутка хатога йўл қўйилди. Григорий календаридан эса 3300 йилда 1 сутка хато-га йўл қўйилди. Умар Хайём календари Григорий календа-рига нисбатан аниқроқ.

Машҳур қомусий олим Ибн Синони Умар Хайём ўзининг устози деб ҳисоблар эди. У Ибн Сино эъган «Хўбба» асари-ни 1079 йилда арабчадан форсчага таржима қилди.

У бир қанча асарларида Ибн Синонинг фалсафий қар-ашларини баён этди. Хайём-нинг қариндоши Махмуд Баг-доднинг эъзишча, Умар Хай-ём 1123 йилда Ибн Синонинг машҳур асари «Аш-Ишфони» қайта ишлаб чиққан.

УЛУҒБЕК МАДРАСАСИ

Улуғбек даврида Самарқанд катта илм ўчоғига айланди. Улуғбек илм-фан аҳлиларини ва уларнинг меҳнатларини гоёт қадрлар эди. Бунинг Улуғ-бек турмушидан олдинги қу-идаги эпизоддан ҳам билиш мумкин. Самарқанднинг мар-казий майдони — Регистонда мадрасанинг очилиш кунига оқимлар, ўқувчилар, факхрий меҳмонлар ва шайхлар тўп-ланган эдилар. Мадрасани Улуғбекининг ўзи очиб йил-ганларга:

— Бу мадрасанинг мудар-

риски, яъни бош ўқитувчиси ҳамма фанларни биладиган шахс бўлиши керак, — деди. Бундай одам топилиб қам. У кишини ябраклиб кетган, бир чета турган гарибгина киши — Муҳаммад Хавофий эди. Унга йиғида ҳозир бўл-ган доғишмандлар, шайхлар математикдан, астрономия-дан, географиядан, тиббёт-дан ва шаркатдан кўп са-воллар бердилар. У бу са-волларга тўла ва аниқ жавоб қилди. Улуғбек хурсандчилик билан Хавофийни мадрасага биринчи мударрис этиб та-йинлади.

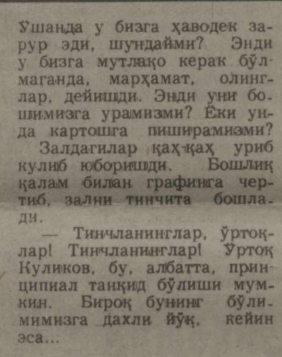
Улуғбек мадрасасида ўз даврининг йирик илм аҳла-ридан буюк математик ва астроном, «Афлотун замон» деб шухрёт топган Қоззода Румий, Ғиёсиддин Жамшид, Биржандий, Али Қушчи ва бошқалар талабаларга дарс бердилар. Шунингдек, Улуғ-бекининг ўзи ҳам мадрасада астрономияга оид қизилқарли суҳбатлар ўтказиб турган. Улуғбек яратган илмий тадқи-қот ишларининг энг йириги, унинг юлдуз ва сайёралар ҳа-ракатида бағишланган астро-номик мадвали бўлиб, бу «Зичи Қўрағонни» ёки «Зичи Улуғбек» номи билан маш-ҳурдир. Бу асарнинг қўғи-маси Тошкентда Абду Райҳон Беруний номдаги Шарқшу-нослик институтда сақлан-моқда.

УНИ КАСРНИ КИМ ИХТИРО ҚИЛГАН

Улуғбек мактабининг атоқли оқимларидан бири Жамшид Қушчи эди. У Улуғбекининг ўқитувчиси бўлиб, расадхона-

нинг (обсерваториянинг) қу-рилишига бош қўйганлардан биридир. Қушчи математик ва астрономия фанларининг ўқиб билимдон эди. 1427 йилда Қушчи «Арифметика қалити» деган китоб ёзган. Бу китобда у маҳонда бири-чи марта ўқиб касрни ва улар устидан амаалларни бақариш қондасини тушутирмади, ўзи томонидан яратилган касрни ёзиш системаси ҳақида тўла тушунича беради. Унчага тур-мушда фақат оптимизмлик ва оддий касрлар ишлатиларди. Ҳатто Грециядаги улуғ олим-лар ҳам ўқиб касрлар борли-гини билишмаган.

Ал-Қушчининг асарлари кўп йиллар Европа оқимларига маълум эмас эди. Европада

БОРИС ГУРЕЕВ

СИРА ЮЗ-ХОТИР ҚИЛМАСДАН

— Нимага энди дахли йўқ экан? — Куликов бошлиқ-нинг гапни бўлди. — Нера дахли йўқ экан? Агар ис-таганимизда амалга оши-радик. Ҳа, ҳа, шундай. Ишлаб чиқариш бўлимига, директорга, керак бўлса ми-нистричка бориладан эди, мушт билан стол қаттиқ урилганда эди, ҳа бўларди. Биздан талаб қилишни би-ласиз, бироқ ўзингиз. Худ-ди сизга дахлдормасдек, пи-нагингизни бўзмасдан ўти-рибсиз. Қўлаверса, кабинет-нингизга киришингиз ҳеч ило-жи йўқ. Қачон қараманг, ё йўқсиз, ёки кириш мумкин эмас. Шунча.

— Ўртоқ Куликов! — бошлиқ дахлат билан хай-қирди, лекин Куликов энди уни эшитмасди. У қизилбо-шон-жаҳди билан чекиладиган жойларда коридорларда ёки уйга қайтаётган йўлда айтиладиган гапларни бирма-бир ўртага ташлар-ди... — Муқофот қандай тақсимланганини олсан-чи? Бунга бердим, унга бердим, мана бунга бермадим... Ни-мага? Нимага бўларди, чу-қини у ишга беш минут ке-чиниб келган. Мен Анисин ҳақида гапирмаган, ҳа, у бутун бўлим учун кечалари қоллиб меҳнат қилиши ҳеч кимни қизқиртирмади. Бироқ Михеел кеч нолса ҳам, унга муқофот берилди, чу-қини у бошлиқ ўринбосари-ла! Унга ҳатто навобатсиз квартира ҳам берилди. Ан-директ бўлса икки фарзан-ди билан бошпанасиз юриб.

ўқиб касрлар ҳақида биринчи марта фламандиялик олим Симон Стевин тўла ва мукам-мал иш қилган.

1585 йилда Стевин ҳам «ўқиб каср ҳақида» деб номлан-ган китоб ёзди, унда касрлар устидан амаалларнинг бақари-лиши ва касрнинг амааллигидан афзаллигини тушутириб бер-ган. Уни касрдан бутун қис-мининг вергул билан ажрати-шини немис оқими Кеплер [1571 — 1630] тақлиф қилган. Кеп-лергача ўқиб касрнинг бутун қисмининг ажратиш учун ҳас-кида нол ёзилар эди. Ёки касрнинг бутун қисминини қора-сиёқ билан, каср қисминини қи-зил сиёқ билан ёзардилар.

Рашид ОҚИЛОВ, Т. Н. Қориниёз номдаги Ўзбекистон ССР Педагогика фанлари илмий-таъқиқош ин-ститутининг илмий муҳбири, Ўзбекистон ССР халқ маорифи аълочиси

ЖУМА КИНАЛАРИ ЧИҚАДИ

БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕК ИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА» Орган союзу писателей Узбекистана и Министерства культуры Узбекской ССР.